

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “MUHABBAT” KONSEPTLI ANTROPOMORF METAFORIK MODELLAR

Tadjieva Mastura Fayzullayevna,

Termiz davlat universiteti katta o‘qituvchisi, (PhD)

АНТРОПОМОРФНЫЕ МЕТАФОРИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ С КОНЦЕПТОМ “ЛЮБОВЬ” В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

E-mail:

tadjieva_mastura@mail.ru

[Tel: +998 97 243 28 26](tel:+998972432826)

[Orcid: 0009-0002-2980-6457](https://orcid.org/0009-0002-2980-6457)

Tadjieva Mastura Fayzullaevna, старший преподаватель
Термезского государственного университета, (PhD)

ANTHROPOMORPHIC METAPHORICAL MODELS WITH THE CONCEPT OF “LOVE” IN ENGLISH AND UZBEK

Tadjieva Mastura Fayzullaevna, senior Lecturer of Termez State
University, (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillarida “muhabbat” konsepti metaforik modellari tahlil qiladi, bu modellarning har bir tilning madaniy, ijtimoiy va hissiy manzaralarini qanday aks ettirishini o‘rganadi. Muhabbat ifodalardagi lisoniy tuzilmalar va antropomorf metaforalar tahlil qilinib, tilning inson his-tuyg‘ularini shakllantirishdagi roli haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: kognitiv model, metafora, antropomorf metaforik model.

Аннотация: В данной статье анализируются метафорические модели концепта «любовь» в английском и узбекском языках, исследуя, как эти модели отражают культурные, социальные и эмоциональные картины каждого языка. Анализируются лингвистические конструкции и антропоморфные метафоры в выражениях любви, обсуждается роль языка в формировании эмоций человека.

Ключевые слова: Когнитивная модель, метафора, антропоморфная метафорическая модель.

Abstract: This article analyzes the metaphorical models of the concept of "love" in English and Uzbek, examining how these models reflect the cultural, social, and emotional pictures of each language. Linguistic structures and anthropomorphic metaphors in expressions of love are analyzed, and the role of language in the formation of human emotions is discussed.

Key words: cognitive model, metaphor, anthropomorphic metaphorical model.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Muhabbat insoniyat uchun universal bir his-tuyg‘u bo‘lsa-da, uning qanday tasavvur qilinishi va ifodalanishi har bir tilga xos jihatlar bilan farqlanadi. “Muhabbat” tuyg‘usini metaforik taqqoslash tahlili uning ingliz va o‘zbek tillarida ifodalanishining kognitiv mexanizmini ochib berishga imkon beradi, ya’ni, “muhabbat”ning

metaforizatsiya jarayoni uni boshqa soha nuqtai nazaridan tushunish, idrok etish va ifodalash imkonini beradigan kognitiv mexanizmdir. Konseptni o‘rganishning samarali usullaridan biri metaforik modellashtirishdir. Kognitiv tilshunoslikda olimlar tabiiy til aqliy bo‘shliqlarni kognitiv modellar orqali tuzatadi, deb ta’kidlaydilar. “Kognitiv modelni inson ongida dunyo haqidagi ma’lumotlarni qayta ishlash

va saqlashni ta'minlaydigan asosiy mexanizm deb hisoblash mumkin" [4].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, kognitiv metafora dunyoning konseptual manzarasini modellashtirishning yetakchi usullaridan biri hisoblanadi. V.I.Postovalovning fikricha, metafora prizma rolini o'ynaydi, bu orqali inson o'zini va atrofidagi dunyoni anglaydi va tushuntiradi [6].

Metaforani kognitiv-lingvistik yondashuv orqali o'rgangan J.Lakoff va M.Jonson o'zlarining "Metaphors We Live By" asarida "Metafora nafaqat kundalik hayotimizni, tilimizni, balki fikr-u xayolimiz va xatti-harakatlarimizni ham qamrab oladi", – deya e'tirof etadi. Ularning ta'kidlashicha, "metaforaning mohiyati bir narsani boshqa narsaga nisbatan tushunish va boshdan kechirishdir".[3]

Lakoff va Jonsonning konseptual metafora uchun keltirgan misollaridan biri "Love is a journey" bo'lib, undagi JOURNEY (sayohat) yordamida *love* (muhabbat)ni tushunish va boshdan kechirish osonroq. "We went our separate ways" iborasida "muhabbat bu sayohat" deb tushunilgan konseptual domen, "muhabbat" maqsad domen sifatida va "sayohat" manba domeni sifatida, "ular ayro yo'llardan ketishdi" metaforik ifodasi bilan ifodalangan. Shunday qilib, ushbu misolda ifodalangan konsept shundan iboratki, muhabbat bilan yo'lga tushgan ikki kishi uchun alohida sayohatlar ularga "o'z yo'llari bilan borish", ya'ni munosabatlarni tugatish bilan tenglashadi. Lakoff va Jonson ta'kidlashicha, "ba'zi tushunchalar deyarli to'liq metafora yordamida tuzilgan" [3], va misol tariqasida, "love" konseptining asosan metaforik jihatdan tuzilganligini ko'rsatadi: "*love is a journey, love is a physical force (electromagnetic, gravitational, etc.), love is a patient, love is madness, love is magic, love is war*" [3].

Manba domeni (konsepti) asos bo'lib, uning xususiyatlari maqsad domeniga (konseptiga) o'tkaziladi va ular o'rtasida ma'lum o'xshashliklar o'rnatilib metaforik modellar shakllanadi.[1] Anglashiladiki, ma'lum bir tilda so'zlashuvchilar ongida mavjud bo'lgan va paydo bo'ladigan konseptual sohalar o'rtasidagi aloqa sxemasini (X – bu Y) formula bilan ifodalanishi metaforik modeldir.

Muhabbat metaforalarini o'rganib chiqqan venger tilshunos olimi Zoltan Kyovechesh o'zining "Metaphor and emotion: language, culture, and body

in human feeling" asarida Lakoff va Jonsonning asarlarida qo'llanilgan metaforalariga qo'shimcha ravishda kundalik tilda qo'llaniladigan muhabbat konseptual metaforalarini taklif qiladi [2].

MUHOKAMA

(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION). Tilshunoslikda bevosita kuzatish imkoni bo'lmagan mavhum, hissiy konseptlarni kognitiv modellashtirish usuli yordamida maqsad domenga proyeksiya qilingan manba domeniga qarab tadqiqotchilar antropomorf, naturmorf, zoomorf, fitomorf, predmet metaforik modellarni ajratadilar (N.A.Krasavskiy, M.V.Pimenova, E.V.Obletova). Konseptual metaforaning manbai o'rganilayotgan hodisalarga o'xshatilgan jismoniy, moddiy hodisalardir.

Olamning lisoniy manzarasida "Muhabbat" konseptini modellashtirish konseptni ifodalash usullarini aniqlash, uning integral tuzilishini qayta qurishni o'z ichiga oladi. Ingliz va o'zbek tillarida "muhabbat" konseptini ifodalovchi metaforalarning antropomorf, fiziologik, naturmorf, zoomorf, fitomorf, abiomorf (predmetli) metaforik modellari aniqlandi. Ushbu maqolamizda **antropomorf metaforik modellar**ga to'xtalib o'tamiz.

Antropomorfizmga ko'ra jonsiz narsalarga harakat qilish qobiliyati (yashash, o'lish, hissiyotlarni boshdan kechirish va boshqalar) beriladi. Jamiyat taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida tabiatning tushunarsiz hodisalari va dunyo tuzilishi qonuniyatlarini tushuntirishda foydalanilgan antropomorfizm qadim zamonlardan beri tafakkurning metafora tabiatining eng muhim ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Antropomorf metaforik modellardan foydalanishning yuqori darajasi insonning real harakatlari, voqelikni o'zgartiruvchi faoliyatining ijtimoiy-psixologik ahamiyati bilan izohlanadi. "Antropomorf metafora – narsa, predmet, shuningdek, odamdan boshqa mavjudot turlariga insonga xos belgilarning ko'chirilishidan hosil bo'lgan metafora. Masalan, Muhabbat bu – ibodan libos kiygan kelinchak" [5,182] Antropomorf metaforik model doirasida "muhabbat" his-tuyg'usi tirik organizmga, biologik mavjudotga o'xshatiladi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Tahlil natijalari ingliz va o'zbek tillarida muhabbatga oid bir nechta muhim antropomorf metaforik modellarning mavjudligini ko'rsatdi. Ushbu metaforik model Muhabbat – Inson (Love –

Person) Va Muhabbat – Raqib (Love – Opponent) metaforalari yordamida amalga oshiriladi.

Muhabbat – Inson:

1) **Muhabbat inson yoki har qanday tirik organizm kabi tug‘ilishi, yashashi, o‘lishi va ko‘milishi mumkin.** O‘zbek va ingliz tillari manzarasida ham birdek muhabbat tuyg‘usining ushbu biologik jarayonni boshidan kechirguvchi inson sifatida namoyon bo‘lishini quyidagi misollarda ko‘rish mumkin:

O‘zbek tilida: *Hayotdan alamzada yurak ko‘zlari yovuzlik pardasida to‘silgan, muhabbat otlig‘ pokiza fazilat bunday biqiq va qorong‘i bo‘shliqda yashay olmas edi. (Tohir Malik, “Shaytanat”); Biroq, birinchi muhabbatini tuproqqa ko‘mgan Azizxon kechagi Azizxon emasdi. (Said Ahmad, “Ufq”)*

Ingliz tilida: *“Like mother Said to me when I was little, “Love begets love.” (D. H. Lawrence, “Sons and Lovers”); “Celia drew a line across her own throat, to indicate, I guess, the death of love.” (Elizabeth Gilbert Eat, “Pray, Love”)*

2. **Muhabbatni inson kabi ko‘rinishga** va jismoniy nuqsonlarga ega bo‘lishi, masalan, ko‘r bo‘lishi mumkin: *“Well you know they say love is blind.” (Cecelia Ahern, “Love, Rosie”)*

Muhabbatning ko‘zi ko‘r deydilar! Qismat degani shu: oldingdan oqadi – qadrlamaysan... Kaftingda turadi – ko‘rmaysan, o‘z qo‘ling bilan tashlab yuborasan... (O‘ktam Usmonov, “Girdob”)

3. **Inson ongida muhabbat insondek his qilish qobiliyatiga ega bo‘lishi mumkin.** Quyidagi misolda umidsizlikka tushgan sevgi tasvirlangan: *“Elinor’s compassion for him increased, as she had reason to suspect that the misery of disappointed love had already been known to him.” (Jane Austen, “Sense and Sensibility”)*

Ikkala yosh ko‘ngil qorong‘i muhitning og‘ir kishanlariga bog‘langan holda noumid muhabbat bilan bir-birlarining hasratida entikar ekan... (Abdulhamid Cho‘lpon. “Kecha va kunduz”)

4. **Muhabbat insonga xos bo‘lgan harakatlarni,** xususan yig‘lash, uxlash va uyg‘onish kabi qobiliyatlar va harakat funksiyalarini namoyon etishi bilan ham ajralib turadi: *O‘girilib ketishga jur‘atim yetmadi. Sekin-asta ortimga tisarilib sizdan uzoqlashar ekanman, nigohingizda menga atalgan muhabbat yig‘layotganini ko‘rdim. Biroq ovutishga haqqim yo‘q. (Go‘zaloy Solih qizi, “Siz o‘shami”);*

Shu jumladan muhabbat ham mangu. Faqat uning makoni – toza dil. U kirlangan qalblarga qiyo boqmaydi, nodonlar ko‘nglini tark etadi. (Abdumutal Abdullayev, “Alushta ertagi”).

Jangda raqiblar bir-birini jarohatlaganidek, sevgi ham yaralangan jonli mavjudot kabi tilda aks etganini ko‘rish mumkin: *“The deepest of his love belonged to his mother. When he felt he had hurt her, or wounded his love for her, he could not bear it.” (D. H. Lawrence, “Sons and Lovers”).* Quyidagi misolda esa muhabbat har narsa ustidan g‘alaba qozonishga qodir inson sifatida namoyon bo‘ladi: *“There was no remembrance of coldness or imagined wrong – pride did not even struggle to lift its head – love conquered everything.” (T. S. Arthur, “After the storm”)*

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Ushbu tadqiqot, ingliz va o‘zbek tillarida "muhabbat" konseptining antropomorf metaforik modellarini tahlil qilish orqali ikki tilning madaniyatlarini va hissiyotlarini o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni ko‘rsatdi. Antropomorf metaforalar, muhabbat va uning turlicha ifodalarini tushunishga yordam beradi va tilning inson his-tuyg‘ularini qanday aks ettirishi haqidagi fikrlarni rivojlantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Григорова Л.Э. Концепт Curiosity в английской языковой картине мира: дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск: ИГЛУ, 2013.
2. Kovecses Z. Metaphor and emotion: language, culture, and body in human feeling / Z. Kovecses. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
3. Lakoff G. and Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
4. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика. – Минск: Тетра Системс, 2004.
5. Махмараймова Sh.T. Hozirgi o‘zbek tili. Leksikologiya. – Toshkent: “Firdavs-Shoh nashriyoti”, 2021.
6. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. М.: Наука, 1988.